

sine personer og kan forudsige handlingens forløb, taler vi om en alvidende fortæller.

Åbenlys & skjult fortæller

En åbenlys (eksplicit) fortæller giver sig til kende enten som en person, der selv deltager i handlingen eller gennem fx vurderinger, fortællemæssig eller tidslig distance. Vi kan altså se fortælleren og hans måde at fortælle historien på. En åbenlys fortæller er ikke nødvendigvis identisk med en jeg-fortæller. Den åbenlyse fortæller kan anvendes på mange måder, fx i ramme-fortællinger.

En skjult (implicit) fortæller deltager ikke i historien, og han afholder sig fra at kommentere den. Han fungerer som den berømte flue på væggen. Den skjulte fortæller betjener sig ofte af scenisk fremstilling. Det er ikke i forfatterens interesse, at vi skal kunne kigge fortælleren i kortene. Historien skal fremstå så nøgent og uformidlet som muligt. Læseren præsenteres for et virkelighedsudsnit og må selv drage sine konklusioner.

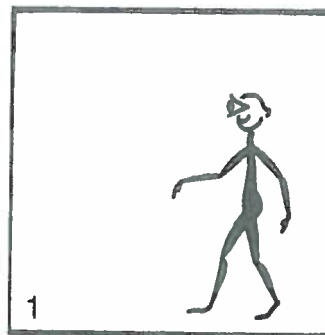
Forfatter- og fortællerkommentar

Hvis der i teksten forekommer vurderinger, der ikke stammer fra dens personer, taler vi om en forfatter- eller en fortællerkommentar. I et sådant tilfælde er der hverken tale om en indre eller ydre fortællesynsvinkel, men noget der ligger uden for. En fortællerkommentar er de passager, hvor fortælleren træder frem og afslører sin holdning til personernes handle-måde. Fx fremkommer fortælleren i Martin A. Hansens *Frederiks oprør* (1935) med følgende udsagn: »Man sagde, at Frederik var lidt løjlerig – og det er faktisk værre end blot løjlerig. Det kommer sig af, forklarede hans bysbørn, at han er ugift, bliver regeret af sin mor og har fikse ideer! – Men dette er en svag begrundelse, for der var mænd, der misundte Frederik, at han netop var ugift«. Dette er et eksempel på, at fortælleren kommenterer teksten og overskrider det beskrivende niveau.

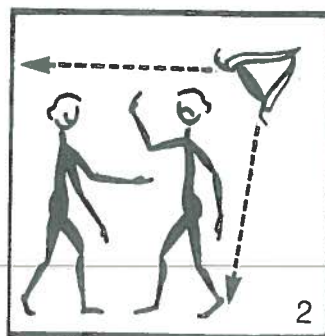
I Milan Kunderas roman *Tilværelsens ulidelige let-hed* (1983) træder forfatteren ud af fiktionen og forklarer, hvorfor han har skrevet romanen: »Personerne i mine romaner er mine egne muligheder, der ikke er blevet realiseret«. Dette er en typisk forfatterkommentar, hvor vi er oppe på et niveau, der ligger over fortællerens. Et andet eksempel på forfatterkommentar finder vi i *Det forsømte Foraar* (1940), hvor Hans Scherfig skjult henviser til sin forrige roman *Den forsvundne Fuldmægtig* (1938) og derved bryder fortællesynsvinklen. Her er vi igen oppe på forfatterens niveau.

Fortællesynsvinkler

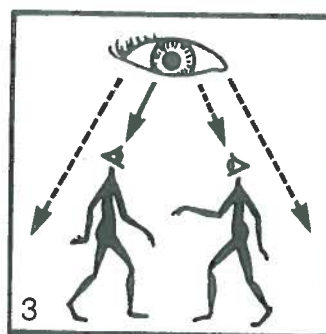
Fortælleren ser altid handlingen fra et bestemt synspunkt. Traditionelt skelner man mellem følgende fortællesynsvinkler:

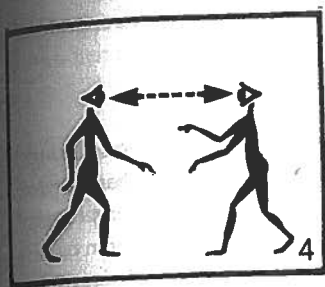
1. *Indre synsvinkel*: vi ser tingene indefra eller har adgang til personens indre. Det kan både ske i 3. person med en personbunden fortæller eller i 1. person med en jeg-fortæller. Fx: Han havde længe ærgret sig over, at han havde gjort det. Han var flov ved tanken. Mens han gik, funderede han over, hvordan han skulle få det sagt.

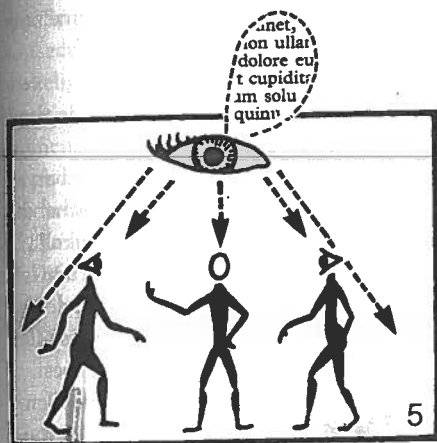
2. *Ydre synsvinkel*: Vi ser tingene udefra. Her er der tale om scenisk fremstilling og en objektiv fortællerholdning. Fx: Den spage aprilsol sendte stråler ind gennem træerne. Mange stod de og ventede ved bussen. Vinden var kold, og han skuttede sig i jakken. Han holdt fast om tasken.

3. *Kombineret synsvinkel*: Her benytter fortælleren både en ydre synsvinkel til scenisk fremstilling og en indre til at formidle personernes følelser og tanker. Denne teknik er den almindelige i romangenren. Fx: »Dagen lakkede mod enden, og skyggerne blev lange. Lars skuttede sig i sin frakke og tænkte på, at hans forsøg havde været forgæves. Nu kunne han bare vente. Han vendte sig mod hende og sagde: Gider du mere?«

4. *Vekslede synsvinkel*: Ved vekslede synsvinkel forstås det forhold, at fortælleren benytter en indre synsvinkel på flere af sine personer og så at sige krydsklipper mellem dem. Den vekslede synsvinkel er ofte kombineret med en ydre synsvinkel. Fx: John tænkte på de penge, han havde til gode. Hvad skulle han gøre for at få dem. Imens stod hans arbejdsgiver og iagttog ham. Slap type, tænkte han.

5. *Alvidende synsvinkel*: Den alvidende fortæller ved det hele. Der fortælles ofte med både vekslede og kombineret synsvinkel. Den alvidende fortæller fremkommer med egne vurderinger og kommentarer, anvender som regel bagudsyn og ved, hvad der vil ske med personer langt ude i fremtiden. Fx: Mens dette kaos stod på, var Søren i vildrede med sig selv. Hvad skulle han tro? Han kunne ikke vide, at hun havde løjet, og han ville blive ofret. Først mange år senere ville han forstå det.

Jeg-fortælling

Når vi taler om en jeg-fortæller, betyder det, at den fortællende person er tekstens 'jeg'. Der er tale om en indre synsvinkel. Denne fortælleform giver forfatteren og derved også læseren mulighed for at opleve en handling gennem en persons psykiske og sanselige filter. Vi kommer ind i personen og oplever handlingen med ham. Hermed skaber forfatteren i de fleste tilfælde identifikation, sådan at læseren indlever sig i jeg-fortællerens situation og tager hans parti.

Jeg-fortællere kan også være utroværdige fortællere, og hermed får forfatteren mulighed for at sætte dobbeltlys på handlingen ved at lade læseren få øje på,

at handlingsforløbet kan forstås på andre måder end den fremlagte. Forfatteren kan også benytte flere jeg-fortællere, som fx Karen Blixen gør det i nogle af sine fortællinger. Her spejler de forskellige historier hinanden. En begrænsning i jeg-fortællingen er, at forfatteren kun har adgang til én persons indre, og at han ikke kan skildre scener, som jeg-personen ikke deltager i. Hermed fravælger forfatteren en række muligheder.

Personbunden fortæller/personal fortæller

Hvis en forfatter vælger kun at anlægge indre synsvinkel på én person, taler vi om en personbunden eller en personal fortæller. Her er den indre synsvinkel oftest bundet til hovedpersonen. Den indre synsvinkel er næsten altid kombineret med en ydre synsvinkel på handlingen. Fx skriver Tage Skou-Hansen i *Sidste sommer*:

»Han stod og kikkede ud på den blanke himmel. Lyset over Buenos Aires-provinsen mindede om Vestjylland. Og pampassletten var lige så flad. Men solen var langt stærkere, der var ingen skygger her, lyset var voldsomt og blæsten var aldrig kølig og våd, kun tør og hed. Mens hans forældre levede kom han tit hjem. Det, der var sket ham i Danmark, ville ikke holde op og han måtte finde en måde at tåle det på, når det ikke ville forsvinde. Og så var det pludselig lykkedes. Han havde lært at se fremad og stole på sig selv ligesom de andre emigranter«.

Scenisk og panoramisk fremstilling

Scenisk fremstilling er betegnelsen for den fortællestil, der betjener sig af beretning, replikker og beskrivelser i et givent rum. Scenisk fremstilling er udførlig og detaljeret, fortælletempoet moderat. Fortælleren foregiver, at der ikke er tidsmæssig afstand til det fortalte, han konstruerer sin scene, sådan at vi oplever, at vi selv er til stede som den berømte flue på væggen. Fortælleren forsvinder bag sit stof og lader det træde – tilsyneladende – uformidlet frem. Denne teknik er skræddersyet til impressionismen (s.d.), der næsten udelukkende benytter scenisk fremstilling. Her er fortælleren skjult og registrerer blot, hvad der sker på fortællingens scene. Mesteren i denne fortælle teknik er Herman Bang.

Panoramisk fremstilling dækker over en oversigtspræget fortælling, der med få detaljer og højt fortælletempo fremstiller hovedlinjerne i et handlingsforløb. Når et kamera i en film panorerer, viser det hurtigt hele sceneriet for tilskueren. Det er det samme en forfatter gør, når han anvender panoramisk fortælle teknik. Han gør en lang historie kort og koncentrerer den til en samlet beretning. Hermed giver han afkald på detaljerede beskrivelser og replikker, men omvendt bliver historien stram og skåret ind til benet. Et eksempel på panoramisk fremstilling kunne være: »I de to følgende år levede han på landevejene. Han kom vidt omkring og traf en del mennesker. Men han glemte hende ikke«.

Stream of consciousness

Stream of consciousness betyder på engelsk bevidsthedsstrøm. I litteraturen benyttes denne teknik til uformidlet at gengive en persons tanker og associationer. *Stream of consciousness* er i familie med den indre monolog, men normalt er førstnævnte længere og meget løsere i sin form. Ofte betyder det, at forfatteren bryder med den vanlige tegnsætning for at illustrere det frit associative. Klassikeren for denne teknik er James Joyces roman *Ulysses* fra 1922. Herhjemme bruger Tom Kristensen dette stilistiske greb i romanen *Hærværk* fra 1930.

Bagudsyn & medsyn

Bagudsyn betyder, at fortællingen ses fra et senere tidspunkt end den fortalte tid. Der er altså i fortællersituationen indlagt en tidslig distance. Det betyder, at det fortalte gennemlyses af en fortæller, der kender enden på det hele. Fortælleren ser tilbage og kan derfor benytte flashbacks og spring i tid. En historie fortalt i bagudsyn kan godt være kronologisk opbygget, men fortælleren er på tidsmæssig afstand af det fortalte. Når en historie fortælles i medsyn, følger fortællingen handlingens kronologi. Det betyder ikke, at der ikke kan være spring i tid, men i så fald foretages disse fremad, i medsyn kan man ikke anvende flash-back-teknikken, fordi fortælleren ikke foregiver nogen afstand til det fortalte. Tekster fortalt i medsyn er oplevelsesprægede og lægger vægt på, at læseren skal indleve sig i det fortalte. Fortælleren fraskriver sig hermed mulighed for at fortolke handlingen på samme måde, som en fortælling i bagudsyn giver mulighed for.

Flash-back

Flash-back betyder et glimt bagud. Udtrykket stammer fra filmens klippeteknik, hvor man kan springe tilbage i historien for at vise vigtige episoder fra personernes tidligere liv. I litteraturen kan dette foregå ved pludselige spring i tid eller ved en persons erindrende tilbageblik.

Fortalt tid og fortællertid

I en tekst henviser den fortalte tid dels til den tid, hvor fortællingen udspiller sig historisk, dels til handlingsforløbets varighed. Den fortalte tid er ikke identisk med fortællertiden – tværtimod kan forskellen mellem fortællertiden og den fortalte tid have betydning for tekstens tempo og dens fortolkning.

Fortællertiden dækker dels over det tidspunkt, historien fortælles på, dels over det tidsrum, det tager at fortælle den. Forholdet mellem fortællertiden og den fortalte tid afgør fortællertiden. Jo længere den fortalte tid er i forhold til fortællertempoet, jo højere tempo. Er der et højt tempo, bliver der ikke plads til mange detaljer og beskrivelser. Til gengæld opprioriteres handlingen, som det fx sker i de islandske sagaer. I tekster med et lavt tempo dvæler fortælleren ved detaljerne og

kan således bruge flere sider på at beskrive et muldvarpeskud eller en blomstrende gren.

"SILDIG OPVÅGNEN" – ET SAFTIGT TREKANTSDRAMA

Klarlæggelse af persongalleri:

Placer de seks personer i spidserne, sådan som de rigtigt hører sammen.

Placer nu de seks personer, sådan som fortælleren mener, det burde være (se side 75).

Hvilken betydning har sammensætningen af bogstaver i dramaets persongalleri?

Med udgangspunkt i side 76,18-77,16 skal du forestille dig, at du er fortælleren (præsten), og at du derfor har oplevet det beskrevne optrin. Du skal skrive en sms til en af dine venner og forklare, hvad du har set. Start således: "Ej, ved du, hvad der skete i fredags til fastelavnsfesten?". Vi læser nogle op på klassen.

Diskuter med sidemanden nedenstående citat fra teksten og giv en beskrivelse af, hvordan stemningen er. Hæft gerne 3-4 rammende adjektiver på beskrivelsen:

"Hvor længtes vi alle efter onsdagen! Vi samledes til thevandstid, opofrede derpå et par timer til musikken, i hvilken vi alle – på Fru L nær – tog levende og ikke uheldig andel. Efter aftensmåltidet fik vi herrer os en alvorlig l'hombre, og damerne holdt et privatissimum, der oplivedes af Fru H's indfald og hjertelige latter. Denne sidste har mere en eengang forårsaget en bet eller forpurret en ren kodille og jaget os fra spillebordet hen til vore lystige koner. En årstid eller vel mere randt således hen, uden at noget forstyrrede den gode forståelse og jævne munterhed".

(L'hombre: Kortspil) (kodille: tilstand i L'hombre)

Læs nu side 7 i jeres kompendium om litteraturhistorien fra perioden for at finde ud af, hvilken strømning fra romantikken, dette uddrag passer ind i. Diskuter om jeres egen beskrivelse af situationen passer med litteraturhistoriens beskrivelse af strømningen.

FORTÆLLEREN (læs side 108-114 i Faglige forbindelser)

Læs om "**fortælle**tid" og "**fortalt** tid" i (kopi fra Litteraturens veje) og udred disse to begreber i forhold til hinanden. Lav dernæst en tegning, der viser tekstens kronologi fra start til slut.

Beskriv fremstillingsformen – er den **panoramisk** eller **scenisk**? Giv eksempler.

Hvor står fortælleren henne i tid, når historien fortæles? Er der tale om **medsyn** eller **bagudsyn**?

"Sildig opvågningen" betegnes ofte som en af Danmarks første krimier. Hvis dette er rigtigt, hvori består historiens mysterium så, når doktorens selvmord afsløres allerede i starten? (se side 68 nederst)

FORTÆLLERTYPE

Karakteriser fortællertypen i "Sildig opvågningen":

Er det en **implicit** eller **eksplicit** fortæller?

Er det en **1. persons-** eller **3. personsfortæller**?

Er det en **observerende** eller **alvidende** fortæller?

Diskuter fordele og ulemper generelt ved den fortællertype, som I er kommet frem til.

FORTÆLLERENS TROVÆRDIGHED

- Diskuter hvorfor alle historiens personer kun benævnes med ét bogstav hver.
- Find mindst ét eksempel på brug af **fortællerkommentar** (se fx efter parenteser).
- Diskuter hvorvidt "Sildig opvågningen" er en **metafortælling**.
- Vend nu tilbage til de to trekanter, I har sat navne på. Diskuter om der findes forhold i historien, der kan anfægte **fortællerens troværdighed**. Hvilke?
- Find det sted i teksten, hvor fortælleren forklarer, hvor han var henne, mens doktoren begik selvmord (side 89). Og find det sted hvor han taler om, hvorfor han går fra ham af og til (side 86). Analyser hans forklaringer og vurder hvorvidt de er valide.
- Efter at have danset med Jomfru W/Elise, udtaler fortælleren følgende:
"Da jeg takkede af og måske med nogen varme kyssede hendes hånd, modtog og besvarede jeg det andet tryk. Jeg kan forsikre, at hverken mit hjerte eller min sanselighed kom herved i mindste bevægelse".
Analyser passagen og vurder fortællerens troværdighed i situationen.